

Sveriges kristnande – de tidiga faserna (del 4)

Avsnitt 10–12

”Europeiska resor” (*European Journeys*) är en serie resor genom Europa gjorda i syfte att upptäcka hur Gud omvandlade den gamla kontinenten och gjorde den till en av de finaste civilisationer som världen någonsin har känt. En av serierna utforskar de tidiga faserna av Sveriges kristnande. Den presenterades först i form av podcasts (på engelska), och publiceras i *Begrunda* för första gången i skrift och på svenska med tre avsnitt också i denna fjärde och avslutande del.¹ Cédric Placentino, italienare, uppvuxen i Belgien och bosatt med sin familj i Finland är vår ciceron även denna gång.

AVSNITT 10 – DEN BORTGLÖMDA SVENSKA MODERN TILL KRISTNANDET AV EUROPA

I ett föregående avsnitt (9) i denna serie om Sveriges kristnande, besökte vi Sigtuna museum. I det här avsnittet stannar vi kvar i Sigtuna och promenerar bara fyrahundra meter bort till en kyrka som heter Maria-kyrkan. Det är en av de äldsta bevarade kyrkorna runt Mälaren eftersom den invigdes redan i mitten av 1200-talet. Mariakyrkan byggdes då som en del av ett dominikanerkloster som inte längre finns kvar.

Statyer och andra företeelser inne i kyrkan kan vilseleda en tillfällig besökare att tro att det fortfarande är en romersk-katolsk kyrka. Men den är faktiskt en del av den lutherska Svenska kyrkan i dag.

Men överraskningarna tar inte slut där. På kyrkans vänstra vägg finns en målning som är ganska ovanlig både för en protestantisk och för en romersk-katolsk kyrka. Den föreställer en kvinna som bär krona och i sin högra hand håller ett ortodoxt kors. I sin vänstra hand håller hon en katedral med lökkupol som är typisk för en rysk-ortodox kyrka. Bredvid målningen av kvinnan hittar vi hennes namn: Heliga Anna av Novgorod eller S:ta Anna av Novgorod. Varför finner vi ett helgon från den rysk-ortodoxa kyrkan just här i Sigtuna? Är det bara ytterligare ett tecken på vår tids ökande ekumenik – eller finns det en djupare historisk förklaring? Eftersom vår serie fokuserar på historien om Sveriges kristnande har du kanske redan gissat att denna kvinna har något med den saken att göra. Men vem var hon då?

S:ta Anna är faktiskt ett av de viktigaste namnen i den rysk-ortodoxa historien. Även om hon är i stort sett okänd i Sverige var hon faktiskt dotter till Olof Skötkonung (ca 980–1022). Vid sin födelse fick hon inte namnet Anna utan Ingegerd. Anledningen till att vi hittar en målning tillägnad henne i denna kyrka är att hon tillbringade sin barn-

*S:ta Anna
– i stort
sett okänd
i Sverige.*

*En svår
prövning för
henne.*

dom i Sigtuna. Det är troligen också i denna stad som hon föddes år 1001.

Det är ironiskt att Mariakyrkan ligger in- till ruinerna av en annan gammal kyrka som är uppkallad efter S:t Olof. Denne Olof är faktiskt inte Ingegerds far, utan ingen mindre än Norges kung, Olaf Haraldsson (ca 995–1030). Han hade anfallit och besegrat den svenska armén under ledning av Olof Skötkonung (Ingegerds far) längre söderut vid Mälaren. I ett försök att förena Sverige med sitt rike bad Olaf Haraldsson Olof Skötkonung att få gifta sig med hans dotter Ingegerd. Att be om handen till dottern till den kung som han just besegrat var förmodligen inte det bästa sättet att få henne. Helt förståeligt vägrade Olof Skötkonung. I stället vände denne sina blickar österut för att finna en make till Ingegerd och ordnade giftermål för henne med Jaroslav den vise (ca 978–1054), furste av Kiev.

Ingegerd avslöjar mycket om Sveriges kristnande, men inte bara det. Hon var särskilt inflytelserik i fråga om kristnandet av flera andra riken. Så låt oss ge en kort översikt över vad hon uträttade.

För det första kastar hennes tidiga liv och dop ett ljus över den tidens förståelse av kristendom. Ingegerd döptes troligen tillsammans med sin far i Husaby.² Att hon döptes tillsammans med sin far är inte förvånande. I motsats till i vår tid, då dopet ofta anses vara något som endast genomgås av en enskild person efter dennes omvändelse, var dopet vid denna tid något som ett helt hushåll blev delaktig av.

För det andra gjorde Olof Skötkonungs beslut att döpa hela sitt hushåll inte Ingegerd bara till namnkristen, som man skulle kunna tro i dag. Kung Olof tog sin kristendom

på allvar och bestämde sig för att uppfostra sina barn i den kristna tron – som Paulus råder fäder att göra: ”fostra och förmana dem i Herren” (Efesierbrevet 6:4). Ingegerd blev därmed det första svenska kungabarnet som uppfostrades i den kristna tron. Som en följd av detta blev hon också en av de första läskunniga personerna i Sverige. I Olav den heliges saga nämns hon för att hon skrivit brev till en kvinna vid namn Ingeborg om sitt planerade äktenskap med norske kung Olaf.³

För det tredje verkar Ingegerds nekade äktenskap med Olaf Haraldsson ha varit en svår prövning för henne. Ändå förvandlade Guds försyn detta avbrutna förbund till en välsignelse för många riken. Som vi nämnt gifte sig Ingegerd senare med Jaroslav den vise, kronprinsen av Kiev. Han var son till Vladimir, den förste fursten som beslöt att införa den kristna tron i Kiev. Jaroslav och Ingegerd fick åtta barn, troligen till och med nio, varav ett är osäkert. Ingegerd behöll den kristna tro som hon hade fått som barn och förde den vidare till sina barn. Otroligt nog gifte sig senare tre av hennes döttrar med europeiska kungar. Hennes förstfödda dotter, Ellisiv (1025–ca 1067), blev Norges drottning, hennes andra dotter, Anastasia (ca 1023–ca 1074/1094), blev drottning i Ungern, medan hennes tredje dotter, Anne (ca 1030–1075), blev Frankrikes drottning. Detta är ett enastående exempel på hur kristet lärjungaskap i ett hem bidrog till att kristendomen spreds bland Europas kungafamiljer.

För det fjärde följde Ingegerd efter sin makes död det klosterideal som var förhärskande vid den tiden. Hon blev nunna och fick namnet Anna. Hon tog initiativ till att

bygga två stora katedraler, som båda bar namnet S:ta Sofia, den ena i Kiev, där hon bodde, och den andra i Novgorod, där hon hade varit gift med Jaroslav. Ingegerd avled år 1050 och begravdes i katedralen i Kiev, vars uppförande hon hade initierat.

Även om det klosterideal som hon eftersträvade mot slutet av sitt liv inte nödvändigtvis härrör från Bibeln, är den utbildning och fostran – som hon själv fick och senare gav till sina barn – central i den kristna världsbilden. Hon förstod innebörden av Salomos ordspråk ”Vänj den unge vid den väg han ska vandra, så viker han inte av från den när han blir gammal.” (Ordspråksboken 22:6). Tack vare sin lydnad för Bibelns bud att undervisa sina barn i tron, bidrog hon till att den kristna läran spreds till många andra länder. Trots att hon dog vid 49 års ålder har hon haft en enorm inverkan på hela den europeiska kontinenten. Hennes liv är ett vittnesbörd om att Sveriges kristnande blev en välsignelse också för Europa som helhet. Det kan vara riktigt att protestanter inte upphöjer kristna människor i det förflutna till helgon som ska vördas. Inte desto mindre är det märkligt att Ingegerd inte är mer ihågkommen i Sverige. Kan vi rätta till detta i vår tid?⁴

AVSNITT 11 – KUNG ANES STEN

KRISTENDOMENS KONSOLIDERING I SVERIGE

I närheten av gamla Frisegårdens by vid Anestad (Anestad), nordost om Främmestad i Västergötland finns ett viktigt landmärke i Sveriges historia. Längs grusvägen som löper genom orten står det en gammal gravsten intill ladugården till en gård. Det är Kung Anes Sten och inget mindre än en gammal svensk kungs gravsten. Kungens

namn är Anund Jakob (ca 1008–1050). Han var son och efterträdare till den förste kristne kungen i Sverige, Olof Skötkonung (ca 980–1022). Precis som sin far hade Anund Jakob ett avgörande inflytande över Sveriges kristnande. Låt oss därför ta reda på vem han var.⁵

Precis som med många andra kungar från den här tiden finns det inte mycket information bevarad om honom. De flesta uppgifter vi har kommer från den tyske 1000-talshistorikern Adam av Bremen (ca 1050–ca 1085) och från den isländske 1200-talshistorikern Snorre Sturlasson (1179–1241). Enligt Sturlassons *Heimskringla* hade kung Olof gett sin son andranamnet Jakob på grund av att denne föddes på kvällen på Sankt Jakobs dag. Detta talar för att han föddes den 24 juli. Att ge ett bibliskt namn till en blivande kung var också något nytt i Sverige, och det svenska folket tyckte inte särskilt mycket om det.

Anund Jakobs mor var Estrid av obotriterna (ca 979–1035). Hon var västslavisk prinsessa och kom från Vendland i nuvarande Mecklenburg i norra Tyskland.

Anund Jakob besteg tronen omkring år 1020, antingen kort före eller vid sin fars död. Frågan blir om han som Sveriges kung fortsatte rikets kristnande eller ändrade inriktning? Svaret finns i följande citat från Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (Hamburgbiskoparnas gärningar):

”[Anund] var överlägsen alla sina föregångare i vishet och fromhet: ingen kung var mer älskad av det svenska folket än Anund”.⁶

Detta omdöme, skrivet av en kristen historiker, låter oss förstå att Anund Jakob inte bara fortsatte att driva på Sveriges kristnan-

*”Ingen kung
var mer
älskad av det
svenska folket
än Anund.”*

de, utan att han till och med överträffade sin far. Både Snorre Sturlassons och Adam av Bremens skildringar avslöjar några av de sätt på vilka Anund Jakob fortsatte att främja Sveriges kristnande.

För det första stärkte Anund Jakob Skara stift, som hade inrättats under hans fars regeringstid. Han accepterade att det stod under ärkestiftet i Bremens tillsyn. Det var kanske därför Adam av Bremen var så positivt inställd till honom. Den svenske kungen hade uppenbarligen goda relationer med ärkebiskopen i Bremen, Libentius II (d. 1032), som under Anunds regeringstid vigde en man till biskop i Skara. Denna situation bidrog säkert till att göra Västergötland till en av de tidigast kristnade regionerna i Sverige.⁷

För det andra fortsatte Anund Jakob sin fars ekonomiska politik. Han lät prägla en ny serie mynt till sin avbild, av vilka några fortfarande finns utställda på Sigtuna museum. Hans far Olof hade varit den förste kungen i Sverige som präglat egna mynt och därmed gett Sverige en egen valuta. Anunds mynt hade också ett kors på klaven, precis som Olof Skötkonungs först präglade mynt. Detta innebär att Anund Jakob måste ha erkänt – åtminstone i princip – Jesu Kristi herrevälde över sitt lands ekonomiska liv. Det skulle komma att dröja ytterligare ett sekel efter hans död innan nya mynt åter började präglas i Sverige.

För det tredje bör ett ord sägas om svensk rätt på Anunds tid. I vissa fall tycktes han förstå att Guds lag måste upprätthållas i en kristen nation. Det blev förbjudet att stjäla – enligt det sjunde budet. Likväl följde sanktionerna inte alltid bibliska principer. I stället för att stadga återlämnandet av

fyra till fem gånger det stulna beloppet (jfr 2 Mos. 22) beordrade Anund Jakob till exempel att tjuvens hus skulle brännas. Det var av denna anledning som han fick tillnamnet "Kolbränna".

Och slutligen, i internationell politik, ställde sig Anund Jakob på den berömde norske kungen Olof den heliges sida, som också var hans svåger, mot Danmarks kung Knut den store. Båda arméerna besegrades dock i slaget vid Helgeå år 1028. Slaget kostade kung Olof tronen, en position som han senare försökte återta i det berömda slaget vid Stikelstad 1030, till priset av sitt liv. Anund Jakob lyckades dock behålla sin tron trots nederlaget.

Anund Jakob satt kvar på Sveriges tron i tre decennier, vilket var en bedrift i en tid då kungar ofta dog i strid i unga år. Denna period av relativ stabilitet i Sverige och med en kung som var välvilligt inställd till den kristna tron möjliggjorde för kristendomen att ytterligare slå rot i Sverige.⁸

AVSNITT 12 – GILLBERGA KYRKA

KRISTENDOMEN SPRIDER SIG TILL SVERIGES NYA GRÄNSER

Säffle är en liten stad med mindre än tiotusen invånare som ligger nära Vänerns norra strand i Värmland. Här finns många gamla landmärken som visar att det har funnits mänsklig aktivitet i området under längre tid. Platsen vi ska besöka ligger tre mil norr om stadens centrum, i en ort som heter Gillberga. Där hittar vi en gammal kyrka byggd i romansk arkitekturstil med anor från slutet av 1100-talet.

De vita väggarna är gjorda av kalksten som kommer från Kinnekulle i Västergötland, bortom Vänerns södra strand. Detta är

ett viktigt faktum eftersom det var i samma trakt som Olof Skötkonung, Sveriges förste kristne kung, döptes.⁹ Kyrkans väggar är ett indirekt vittnesbörd om hur kristendomen kom till Värmland. Låt oss se närmare på de omständigheter som föregick detta.

Vi har i tidigare avsnitt sett att kristendomen hade gjort störst framsteg i Västergötland, strax söder om Vänerns strand, genom bland andra biskop Sigfrid av Växjö och Thurgot, den förste biskopen av Skara.¹⁰ Sigfrid hade först verkat under Norges kung Olaf Tryggvason (ca 960–1000) och sedan under Sveriges kung Olof Skötkonung (ca 980–1022). Medan kristendomen tycks ha avancerat ganska snabbt i Vänerns södra delar, finns det inga liknande bevis i Värmland under samma tidsperiod. Så när började kristendomen slå rot i Värmland?

Det är återigen i Adam av Bremens skrifter som vi kan finna svaret. I sin *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (Hamburg-biskoparnas gärningar) förklarar Adam att det var genom en biskop i Skara vid namn Adalvard den äldre (d. ca 1064), som regionen vände sig till Kristus. Han skrev följande:

”Han [Adalvard] sägs ha dragit många hedningar till den kristna tron genom sitt heliga liv och sin goda lära”.¹¹

Vem var då denne gudfruktige man som lyckades utvidga Guds rike utanför de områden i Sverige där kristendomen redan var etablerad? Enligt Adam av Bremen var Adalvard den äldre dekanus för domkapitlet i Bremen i Tyskland. Ärkebiskopen i Bremen, Adalbert (ca 1000–1072), vigde honom till biskop i Sverige och sände honom tillsammans med flera präster på ett uppdrag till kungen i Sverige, Emund den

gamle (ca 1005–1060). Kungen var en utomäktenskaplig son till Olof Skötkonung och därmed halvbror till Anund Jakob. Biskopens ankomst till Sverige var till en början allt annat än välkommen av kungen. För att förstå varför måste vi göra klart vad som hände i Tyskland samtidigt som Emund den gamle blev kung.

Kröningen av Emund skedde år 1050. Det var samma år som den blivande kejsaren av det tysk-romerska riket, Henrik IV (1050–1106), föddes i Tyskland. Redan vid den mycket unga åldern av sex år besteg Henrik tronen. Under kungens barndom var det självklart att regeringen skulle ledas av en *regent*, och den rollen tilldelades just ärkebiskopen av Bremen, Adalbert själv. Det fanns förmodligen goda skäl till det: Adalbert verkade vara en man med stort inflytande. Påven Leo IX (1002–1054) hade upphöjt honom till påvlig legat. Som ärkebiskop av Bremen försökte Adalbert hålla kvar de nordiska nationerna under sitt styre. Det skapade en besvärlig situation: Adalbert hade nu världsliga befogenheter över det tysk-romerska riket, samtidigt som han styrde över kyrkan i ärkestiftet Bremen, vilket inkluderade den svenska kyrkan. Vi kan förstå att en sådan situation gjorde Emund den gamle ganska nervös. Kungen måste ha känt att en sådan situation kunde leda till att han förlorade sin suveränitet och att Sverige förvandlades till en ren provins i det tysk-romerska riket.

Det var troligen av denna anledning som Emund den gamle valde att anställa Osmund, en brorson till Sigfrid av Växjö, som kyrkans styresman. Osmund hade studerat i Bremen innan han vigdes till biskop av en polsk ärkebiskop. Därefter skickades

*Adalvard
hade förstått
att Guds rike
var avsett att
utbreda sig.*

han till det svenska hovet. Osmund trodde tydligen att han själv var en direkt representant för påven. Som sådan trodde han att han kunde kringgå ärkebiskopen av Bremen och regenten över det tysk-romerska riket, Adalbert.

Under tiden hade Adalbert beslutat att sända Adalvard till det svenska hovet. När Adalvard anlände till Sigtuna insåg han att Osmund agerade som en motsvarighet till en ärkebiskop i landet. Och som vi kan föreställa oss tog det inte lång tid för kung Emund att skicka i väg Adalberts representant.

Vad var det då som gjorde att Adalvard den äldre blev en av de män som kunde föra kristendomen vidare till nya svenska gränsområden som Värmland? Det var några svårigheter som Sverige stod inför som tvingade kungen att ändra sig. Efter en period av svår brist på grödor förstod Emund att han behövde hjälp av prästerskapet i Bremen.

Kungen skickade därför flera sändebud till Bremen för att be ärkebiskopen att skicka tillbaka Adalvard den äldre till Sverige. Vid sin återkomst blev han biskop i Skara, ett ämbete som han troligen innehade fram till sin död 1066 eller 1067.

Som vi redan sett var Västergötland, där Skara ligger, betydligt mer kristnat än Värmland. Adalvard kunde således ha stannat kvar där och åtnjutit sin maktposition i ett tryggt land. Men om Adam av Bremens berättelser är korrekta verkar det som om han inte nöjde sig med det. Adalvard korsade Vänern för att kristna sjöns norra stränder. Han hade förstått att Guds rike var avsett att utbreda sig tills det når jordens ändar.¹²

Cédric Placentino

Teolog, Mikkeli, Finland

1. Del ett återfinns i *Begrunda* nr 1-2023, s. 19–24, del två i nr 2-2023, s. 14–19, och del tre i nr 1-2024, s. 13–19.

2. Se avsnitt 5 – Husaby, *Begrunda* nr 2-2023, s. 16–18.

3. *Heimskringla*, s. 71.

4. Den mesta informationen i denna artikel kommer från Thomas Arentzen, *Mellom Midgard og Miklagard*, <https://web.archive.org/web/20090619091002/http://home.online.no/~thorosl/Kirkeseide/NO/sider/TEMA13/Tema31.htm#Anna>, och från John Wordsworth, *The National Church of Sweden* (London: A.R. Mowbray, 1911), s. 69–77.

5. Snorre Sturlasson, *Heimskringla*, s. 89.

6. Adam av Bremen, s. 94.

7. Se avsnitt 8 – Skara domkyrka, *Begrunda* nr 1-2024, s. 15–17.

8. Om inte annat anges kommer informationen i denna artikel från John Wordsworth, *The National Church of Sweden* (London: A.R. Mowbray, 1911), s. 71–77.

9. Se avsnitt 5 – Husaby, *Begrunda* nr 2-2023, s. 16–18.

10. Avsnitt 8 – Skara domkyrka, *Begrunda* nr 1-2024, s. 15–17 och avsnitt 11 – Kungälv, *Begrunda* nr 2-2024.

11. Adam av Bremen, 4.27. Citerad i ”Adalvard d.ä.”, Riksarkivet. se. Hämtad 10 februari 2023. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=5514>

12. Om inte annat anges kommer informationen i denna artikel från John Wordsworth, *The National Church of Sweden* (London: A.R. Mowbray, 1911), s. 77–80.